

Nicoleta Hegedús, Csaba Horváth, Vlad Popovici (editori), *Portrete de ofițeri de origine română din Armata de Honvezi (1868-1918)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020, 464 pagini.

Cartea de față este o apariție editorială remarcabilă, o premieră în istoriografia românească. În primul rând, nu este o carte scrisă de istorici militari, ci una care abordează în mod prioritar interacțiunea dintre ofițerii armatei habsburgice și societatea civilă, după cum precizează editorii în deschiderea Argumentului introductiv. Această perspectivă de investigație îi sporește considerabil importanța și relevanța ca produs istoriografic. Demersul de cercetare pe care se sprijină lucrarea ajunge la un nivel de profunzime

neatins până acum, decât într-o mică măsură, de istoriografia românească interesată de prezența elementului românesc în armata monarhiei dunărene. Prin informația pe care o pune la dispoziție, volumul se constituie într-o veritabilă „bază de date”, pe care se vor putea sprijini de acum încolo proiecte de cercetare interesate de extinderea și dezvoltarea subiectului.

Editorii volumului sunt istorici tineri, cu deschidere și cu perspective de evoluție deosebit de promițătoare. Astfel, Nicoleta Hegedús este autoarea unei cărți despre imaginea maghiarilor în cultura românească din Transilvania perioadei dualismului austro-ungar, apărută în anul 2012 și susținută inițial ca teză de doctorat la Universitatea Babeș-Bolyai; în prezent lucrează ca cercetător la Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca. Csaba Horváth este doctorand la Facultatea de Istorie și Filosofie a aceleiași universități, cu o teză despre regimentele de graniță secuiești, singurul din cei trei editori profilat sistematic în zona istoriei militare, după cum aflăm din considerațiile introductive. Vlad Popovici este lector la Departamentul de Istorie modernă al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității clujene, un specialist consacrat în istoria elitelor românești din Transilvania epocii moderne; ne limităm aici la a menționa două dintre lucrările sale: *Tribunismul (1884-1905)*, apărută în anul 2008 (teza de doctorat a autorului) și *Studies on the Romanian political elite from Transylvania and Hungary (1861-1918)*, publicată în 2012, un volum de studii și documente privind istoria elitelor românești din Transilvania celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Într-un domeniu de cercetare precum istoria elitelor românești din fosta

monarhie austro-ungară, care a cunoscut în ultima jumătate de secol contribuții importante datorate unor istorici ca: Nicolae Bocșan, Cornel Sigmirean, Remus Câmpeanu etc., Vlad Popovici s-a distins prin aplicarea metodei prosopografice în reconstituirea originii sociale, a formației intelectuale și a traseelor de carieră a fruntașilor români, metodă validată foarte bine prin rezultate obținute și pe care mai tânărul coleg o folosește cu succes și în studierea elitelor militare românești din perioada avută în vedere.

Apărută în urmă cu doi ani la Editura Mega din Cluj-Napoca, lucrarea asupra căreia stăruim are la început un *Argument* în care se explică rațiunile cercetării și perspectiva de abordare, urmat de un capitol de *Considerații istoriografice*, în care, pe lângă trecerea în revistă a contribuțiilor relevante pentru temă și prezentarea „atelierului de cercetare” aferent proiectului de față, avem o radiografare absolut binevenită a modului în care funcționa recrutarea și pregătirea ofițerilor din trupele de honvezi ale armatei austro-ungare și rolul Academiei Militare Ludovika de la Budapesta în acest sens. Această secțiune este esențială pentru înțelegerea demersului de cercetare susținut de editorii volumului, cu o discuție aplicată asupra surselor primare („foile de evaluare” ale ofițerilor, existente în Arhivele militare maghiare, șematismele militare imperiale, periodicele militare) și a potențialului științific pe care îl au în perspectiva dezvoltării și aprofundării temei.

În secțiunea intitulată *Portrete de ofițeri de origine română din armata de honvezi*, volumul aduce o contribuție documentară deosebit de prețioasă sub forma a 24 de medalioane biografice, în care regăsim personaje cunoscute în istoria și cultura română precum Liviu Rebreanu, absolvent al Academiei Militare Ludovika și locotenent pentru o scurtă perioadă în Regimentul 2 Infanterie Honvezi de la Gyula, alături de figuri mai puțin cunoscute și mai puțin vizibile în sursele de epocă. Acestei părți îi urmează o alta, inspirată și oportună sub raportul conținutului și al abordării, intitulată *Tușe ale unui portret colectiv*. Pornind de la cazuistica prezentată în capitolul anterior, editorii formulează aici considerații interpretative cu privire la: condiția de ofițer în armata habsburgică/austro-ungară, coordonatele carierei militare, tipologiile existente: ofițeri de carieră și ofițeri de rezervă, relevanța socială și identitară a „tagmei” ofițerilor ș.a.m.d. Următoarea secțiune oferă din nou o contribuție documentară, este vorba de 19 foi de evaluare ale unor ofițeri români din trupele de honvezi, identificate în arhivele militare maghiare – sunt ofițeri evidențiați în secțiunea anterioară prin medalioane biografice, ale căror fișe de evaluare au putut fi găsite în arhivele militare de la Budapesta. Reproduse în volum în formulă bilingvă: originalul maghiar urmat în fiecare caz de traducerea în limba română, aceste documente care se prezintă sub forma unor tabele, au valoare exemplificativă, editorii volumului intenționând să evidențieze prin intermediul lor potențialul de cercetare al unei teme care are încă foarte mult de oferit. Lucrarea se încheie cu

secțiunea de *Indici onomastici, toponimici și de instituții*, de o evidentă utilitate pentru a se putea folosi volumul ca instrument de lucru, pentru interogații și căutări punctuale.

Suntem așadar în prezența unei cărți care va avea în mod sigur, din partea istoriografiei de specialitate, receptarea pe care o merită. Prin această lucrare este aprofundată o direcție de cercetare ilustrată până acum de contribuțiile deschizătoare de drumuri ale lui Liviu Maior și Cornel Sigmirean. Un atu esențial al cărții este acela că valorifică nu numai surse primare: șematisme militare, fișe de evaluare ale ofițerilor, periodice ale armatei de honvezi, ci și lucrări ale istoriografiei maghiare aferente acestei teme de studiu, fără de care cercetarea în sine ar fi dat rezultate mult mai puțin spectaculoase. În această ordine de idei, trebuie menționat că avem de-a face cu o cercetare istorică făcută în termenii și cu mijloacele tehnologice oferite de secolul XXI, prin consultarea de la distanță a unor surse primare digitalizate: șematisme și periodice ale armatei austro-ungare, foi de evaluare ale ofițerilor, pe care le-am amintit și anterior, alături de care editorii volumului au utilizat contribuții ale istoriografiei române și maghiare relevante pentru tema studiată. Remarcăm, de asemenea, valoarea didactic-exemplificatoare a cercetării propuse, în sensul în care autorii prezentei ediții și-au propus la modul explicit să atragă atenția și să încurajeze vizitarea temei în special de către istoricii din generațiile tinere.

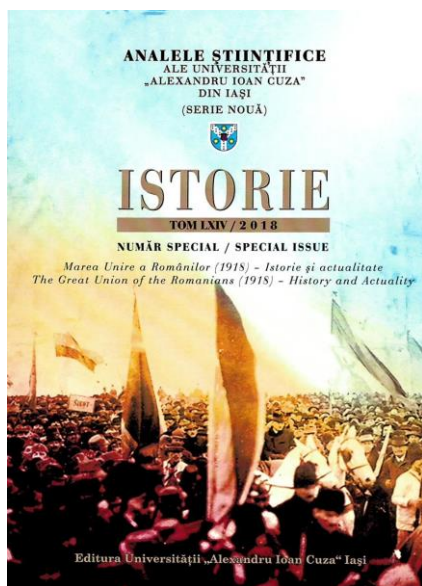
Volumul editat de cei trei colegi este inteligibil și dintr-o altă perspectivă, dacă îl raportăm la evoluțiile de mai lungă durată ale istoriografiei românești. Astfel, dacă lăsăm la o parte istoria regimentelor românești de graniță, care necesită o analiză istoriografică separată (ușurată de apariția recentă a unui instrument de lucru foarte bun, pentru zona Regimentului II românesc de la Năsăud¹), pentru cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, inclusiv arealul cronologic al primei conflagrații mondiale, practic până la lansarea de către profesorul Liviu Maior a unei direcții de cercetare, absolut binevenite, în care prezența românilor în armata habsburgică/austro-ungară este văzută în relație cu sentimentul de loialitate față de imperiu și dinastie, tema ca atare a fost studiată dintr-o perspectivă unidirecțională, să-i spunem, adică ținând seama de contribuția adusă de militarii români înrolați (într-o primă fază) sub steag imperial la ducerea la bun sfârșit a proiectului de unitate națională în anul 1918. Așa se face că perspectiva de abordare cea mai frecventată i-a avut în vedere pe voluntarii români, din Rusia și din Italia îndeosebi, deoarece acești din ipostaza inițială de soldați ai imperiului bicefal, căzuți

---

¹ Sandra Cristina Hirsch, Ovidiu Emil Iudean, Adrian Onofreiu, Vlad Popovici, Claudia Septimia Sabău, *Bibliografia istorică a Regimentului de graniță nr. 17 (2 românesc) de la Năsăud și a Țării Năsăudului (sec. al XVIII-lea – 1948)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021.

în prizonierat pe diferitele fronturi ale „Marelui Război”, s-au înrolat, o parte a acestora, ca voluntari pentru a reintra în luptă în conformitate cu exigențele proiectului național românesc al momentului, unirea tuturor românilor. Aceasta a fost o direcție de studiu agreată înainte și după 1989, care și-a avut și își are propriile rațiuni și motivații, dar considerăm că a sosit momentul ca istoriografia românească să treacă la o abordare mai integratoare, să spunem, în sensul de a se ocupa și de acei români care au luptat în „uniforme străine”, pe care statutul lor de cetățeni ai imperiilor multinaționale în care trăiau (habsburgic/austro-ungar, țarist) i-a obligat să lupte pentru alte idealuri și interese. Volumul de față răspunde pe deplin, în opinia noastră, unui atare deziderat istoriografic, salutăm prin urmare apariția lui și îi felicităm pe autorii acestei ediții.

Ion Cârja*

Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (serie nouă), Istorie, Tom LXIV/2018, Număr special / Special issue, Marea Unire a românilor (1918) - Istorie și actualitate / The Great Union of the Romanians (1918)-History and Actuality, volum editat de Petronel Zahariuc, Adrian-Bogdan Ceobanu, Adrian Vițalariu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 718 pagini.

„Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași”, seria Istorie, este o publicație periodică reprezentativă pentru truiditorii muzei Clio din capitala istorică a Moldovei. Numărul de față, un număr special LXIV/2018, asupra căruia ne-am propus să reflectăm, găzduiește contribuții prezentate inițial drept comunicări la conferința internațională *Marea Unire a românilor (1918) - Istorie și actualitate*, organizată la Iași în perioada 22-24 martie 2018 de către Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza”, în colaborare cu Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” din București, Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Republica Moldova, Facultatea de Istorie a Universității

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

București, Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, Institutul de Istorie din Chișinău și Serviciul de Stat de Arhivă al Republicii Moldova, în parteneriat cu Primăria Municipiului Iași - Departamentul Centenar, Institutul Cultural Român, Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică din Veneția, Accademia di Romania in Roma și Institutul „Eudoxiu Hurmuzachi” pentru românii de pretutindeni. La această conferință au participat aproximativ 70 de profesori și cercetători din România, Republica Moldova, Austria, Elveția, Franța, Germania, Italia și Statele Unite ale Americii, după cum precizează coordonatorii în *Cuvântul înainte*. Avem de-a face, indiscutabil, cu unul din proiectele științifice de înaltă ținută, prin care spațiul universitar din România a marcat Anul Centenar al Unirii românilor – cei 100 de ani de la înfăptuirea României Mari.

După considerațiile introductive din *Cuvântul înainte*, structura volumului conține trei studii de mai largă cuprindere, semnate de academicianul Alexandru Zub, de profesorul american Paul E. Michelson și respectiv de universitarul clujean Valentin Naumescu, după care conținutul acestui număr special din *Analele ieșene* este organizat în două părți mari, prima având ca temă *Premisele Marii Uniri de la 1918*, cu două secțiuni componente: I.1. *Diplomație, mișcare națională și propagandă înainte și în vremea Primului Război Mondial* și I.2. *Biserică, școală, presă*, în timp ce partea a doua se concentrează pe *Realizarea și destinul Marii Uniri din 1918*, împărțită și aceasta în trei secțiuni: II.1. *Realizarea și recunoașterea internațională a Marii Uniri*, II.2. *Urmările războiului*, II.3. *Sărbători, istoriografie, presă, memorie*. Volumul se încheie cu o parte dedicată recenziilor și notelor bibliografice, în care sunt prezentate apariții editoriale recente, convergente cu tematica simpozionului și a acestui număr special al revistei editate de colegii ieșeni. Sub aspect cantitativ, volumul se impune de la sine ca fiind unul deosebit de consistent, prin cele 45 de studii pe care le găzduiește, de cel mai mare interes prin problematica pe care o abordează.

Nu ne propunem să prezentăm fiecare articol în parte, deoarece ar depăși limitele restrânse ale unei recenzii; ne vom limita la câteva considerații cu privire la conținutul acestor contribuții și la relevanța lor istoriografică, precum și la semnatarii textelor din volum. Astfel, de la început trebuie spus că volumul privilegiază două direcții tematice, în jurul cărora se adună numeroase studii compartimentate în cele două părți și cinci secțiuni ale lucrării – prima dintre acestea se referă la situația Basarabiei după anexarea sa de către Imperiul Romanovilor, în anul 1912, până în anii războiului prim mondial, apoi momentul unirii acestei provincii cu România și aspecte ale istoriei sale în deceniile interbelice. Teritoriului dintre Prut și Nistru îi sunt dedicate studii interesante și valoroase, așa cum este cel al lui Gheorghe Negru, conferențiar universitar și

cercetător la Institutul de Istorie al Academiei de Științe din Chișinău, referitor la etapele mișcării naționale din Basarabia de la anexare până la unirea acesteia cu România, urmat de materialul semnat de profesorul Anatol Petrencu (Universitatea de Stat din Chișinău), despre relațiile externe ale Basarabiei discutate în ședințele Sfatului Țării din anii 1917-1918. Urmează articolul semnat de Eugen Tudor Sclifos, cercetător la Institutul de Istorie al Academiei de Științe din Chișinău, care scrie despre Roger Sarret și evenimentele din Basarabia anilor 1917-1918. În continuare, Teodor Candu de la Universitatea de Stat din Chișinău contribuie la volum cu un articol intitulat: *Congresul monahal din Basarabia și problema națională (1918)*. Tânărul doctor în istorie al universității ieșene Ionel Moldovan semnează un material despre contribuția clericilor ortodocși la unirea Transilvaniei cu România. Maria Danilov de la Institutul de Istorie al Academiei de Științe din Chișinău scrie despre două gramatici ale limbii române destinate școlii basarabene în anul 1918. Ion Negrei, de la același Institut al Academiei din capitala provinciei dintre Prut și Nistru, semnează un articol privind constituirea și activitatea Asociației generale a studenților moldoveni/români din Basarabia (1917-1918). Mircea-Cristian Ghenghea, cercetător la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași scrie despre prezența lui Ion Mihalache în Basarabia în anul 1918.

În partea a doua a volumului, regăsim alte articole privind problematica Basarabiei, propuse de istorici din România și Republica Moldova deopotrivă. Cristina Guđin, conferențiar la Facultatea de Istorie a Universității din București scrie despre dificultățile și elementele favorizante în procesul de unire a Basarabiei cu România. Mai departe, Ana-Maria Stan, cercetător la Muzeul de Istorie al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, scrie despre universitarii clujeni și problema Basarabiei după anul 1918. Următoarele două articole au în vedere același subiect, astfel: Silvia Corlățeanu-Granciuc, cercetător la Institutul de Istorie al Academiei din Chișinău, semnează un text excelent despre contribuția mareșalului Alexandru Averescu la ratificarea de către Italia a tratatului Basarabiei, semnat la Paris în 28 octombrie 1920, mai departe avem contribuția lui Mihai-Alexandru Pițigoi, doctor al Universității din București, despre o „oportunitate ratată” - Marea Britanie și ratificarea tratatului privind Basarabia, din anul 1920. Cercetătorul Nicolae Enciu de la Institutul de Istorie al Academiei din Chișinău semnează o contribuție intitulată sugestiv *Renașterea spirituală a Basarabiei interbelice*. Conferențiarul Adrian Vițalaru de la Facultatea de Istorie a universității ieșene ne oferă un text interesant și în bună măsură inedit ca perspectivă, intitulat *Între dispute politice și recuperarea memoriei. Sărbătoarea unirii Basarabiei în primul deceniu interbelic*. Nu mai puțin interesant și valoros este studiul cu care se încheie partea a doua a volumului, scris de Elena Varta de la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” din Chișinău, cu titlul următor: *Tematica identitară și cea a reîntregirii Basarabiei cu România în cadrul*

emisiunilor postului de radio „Europa Liberă” (anii '80 ai secolului XX). Studiu de caz: Nicolae Lupan.

Rezultă și din simpla enumerare a acestor articole că privitor la Basarabia înainte de „Marele Război” și în timpul acestuia, precum și la istoria acestei provincii în secolul XX, putem spune că volumul de față aduce o contribuție aproape monografică, nu numai strict cantitativ, prin numărul mare de articole care se ocupă de acest subiect, ci și prin diversitatea perspectivelor de abordare, a faptului că studiile despre care facem vorbire, întinse pe un orizont cronologic deosebit de amplu – de la anexarea provinciei de către Rusia țaristă în 1812 până la emisiunile cu tematică basarabeană difuzate de Europa Liberă în anii '80 ai secolului trecut – propun contribuții documentare și interpretative reale, originale, demne de luat în seamă. Conferința organizată la Iași în martie 2018 și volumul care i-a urmat, găzduit de Analele UAIC constituie, astfel, o dovadă pentru faptul că istoria modernă și contemporană a Basarabiei a fost una din temele majore ale istoriografiei românești din anul centenar 2018, cu atât mai mult cu cât aceasta se regăsește nu numai în preocupările istoricilor de la Chișinău, ci și a celor din dreapta Prutului, din România, din centre universitare precum Iași, Cluj-Napoca și București, care participă cu contribuții în volumul conferinței.

A doua direcție tematică observabilă cu ușurință în conținutul volumului este istoria politico-diplomatică a Marii Uniri și a consecințelor acesteia pe termen lung. O atare perspectivă are în vedere profesorul Naumescu, în studiul său preliminar, deosebit de incitant: *O sută de ani după. România în noua ordine europeană. De la multilateralism la unilateralism?*, referitor la prezența României în peisajul complex și complicat al relațiilor internaționale de astăzi. Distinsul cercetător și profesor universitar Dumitru Vitcu se oprește asupra unei laturi insuficient subliniate a marelui om de stat Mihail Kogălniceanu, diplomația, în contextul intrării Dobrogei în componența statului român la 1878. În continuare, cercetătorul Daniel Cain de la Institutul de Studii Sud-Est Europene din București semnează un text despre reprezentanța diplomatică a Bulgariei în România ocupată de Puterile Centrale, perioada 1916-1918. Conferențiarul ieșean Adrian-Bogdan Ceobanu, unul din coordonatorii prezentului volum, se regăsește în cuprinsul acestuia cu un studiu dens, prevăzut cu câteva anexe documentare, despre aventura personalului diplomatic român din Rusia după preluarea puterii de către bolșevicii lui Lenin, un material foarte interesant, pe o temă puțin frecventată în istoriografia românească a primei conflagrații mondiale. Bogdan-Alexandru Schipor, cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, contribuie la volum cu un text de asemenea interesant și bine scris despre aliații est-europeni ai Franței la sfârșitul Primului Război Mondial, văzuți din perspectiva intereselor Marii Britanii în regiune, în acel context istoric. Perspectiva politico-diplomatică este, de altfel, avută în vedere și de

unele studii din volum privind Basarabia, așa cum sunt cele semnate de Anatol Petrencu, Silvia Corlățeanu-Granciuc și Mihai-Alexandru Pițigoi, la care am făcut referire în prezentarea de mai sus.

Prezența în cadrul conferinței și apoi în volumul cu lucrările acesteia a unei direcții tematice axate pe problematici de istorie politico-diplomatică este un fapt firesc la universitatea ieșeană, unde există un șantier de cercetare bine profilat și cu vizibilitate în peisajul istoriografic românesc de azi, ilustrat între altele de contribuțiile tinerilor istorici Adrian-Bogdan Ceoban și Adrian Vițalaru. Atenția acordată domeniului diplomației, la un simpozion centrat pe Unirea de la 1918, este, de altfel, una firească dacă ne gândim la faptul că demersul diplomatic al elitelor române la finele Marelui Război a cântărit cel puțin la fel de mult ca efortul militar, în concretizarea proiectului unității naționale.

Pe lângă aceste două direcții tematice mai consistente, remarcăm alte câteva contribuții care converg înspre o temă comună, cea a relațiilor româno-italiene, ilustrată prin prezența în volum a studiilor semnate de universitari și cercetători italieni interesați de istoria modernă și contemporană a românilor; este vorba, în ordinea în care se regăsesc în volum, de textele semnate de colegul Stefano Santoro de la Universitatea din Trieste, autorul unui articol privind propaganda românească în Italia din perioada Primului Război Mondial, după care avem, în aceeași primă secțiune a volumului, contribuția lui Emanuela Costantini și Markenc Lorenci de la Universitatea din Perugia, care semnează împreună un material interesant despre relațiile italo-române la sfârșitul războiului și în perioada imediat următoare, 1917-1919. Conferențiarul Antonio D'Alessandri de la Universitatea Roma Tre din Roma, autor, între altele, al unei excelente monografii dedicată Elenei Ghica (Dora D'Istria) (apărută în românește la Editura Pavesiana, 2011), contribuie la volumul conferinței de la Iași cu un studiu privind problema românească în Italia după tratatul de la București din anul 1918, o problematică văzută din perspectiva presei și a propagandei. Este prezent în volum, de asemenea, Francesco Guida, profesor la aceeași Universitate Roma Tre din Roma și un specialist consacrat în istoria modernă și contemporană a românilor, care semnează un studiu de analiză istoriografică referitor la felul în care s-a scris despre Marea Unire în istoriografia românească din anii '80 ai regimului Ceaușescu. Între studiile dedicate relațiilor italo-române putem include contribuția foarte bună a doamnei Silvia Corlățeanu-Granciuc, pe care am menționat-o mai sus când am trecut în revistă studiile privind istoria Basarabiei.

În această prezentare succintă a textelor din volum, care nu și-a propus să fie una exhaustivă, dorim să mai zăbovim asupra studiului lui Oliver Jens Schmitt, profesor la Universitatea din Viena, a cărui contribuție prin titlul său mai mult decât incitant nu poate să treacă neobservată: *România Mare, stat postimperial compozit*. Avem de-a face fără îndoială cu un material deosebit de

interesant, scris într-o cheie critică mai puțin obișnuită, să recunoaștem!, printre istoricii români, cu atât mai mult cu cât este vorba de o temă precum Marea Unire de la 1918 și România Mare. Profesorul Schmitt este bine cunoscut publicului din România printr-o serie de lucrări apărute în limba română, așa cum este cartea publicată în 2018 la editura Humanitas, *România în 100 de ani. Bilanțul unui veac de istorie*, în care se regăsește pe larg perspectiva de abordare prezentă într-o formă succintă în studiul de față, precum și prin lucrări dedicate mișcării legionare. Sigur, Oliver Jens Schmitt are marele avantaj al celui care privește din exterior problematica românească, fără a fi implicat în polemicile istoriografice interne ale istoriografiei din România și fără a risca să fie „confiscat” de emoțiile și subiectivismele celor din „frontul istoriografic” autohton. Perspective de abordare precum cea practică de profesorul vienez sunt binevenite prin luciditatea remarcabilă care se degajă din textele sale, atât de necesară când discutăm despre teme sensibile, delicate, la care istorici și public din România ușor se „inflamează” emoțional... așa cum este Marea Unire de la 1918. E la fel de adevărat însă că articolul său conține și enunțuri și informații discutabile, așa cum este afirmația de la pagina 434 potrivit căreia „nobilimea maghiară din Ardeal... fusese zdrobită de armata română”, în timpul campaniei acesteia din Transilvania și Ungaria, din anul 1919, o afirmație în sprijinul căreia citează un studiu al istoricului maghiar Zoltán Szász din anul 1995 (nota 13).

În concluzie, volumul îngrijit de universitarii ieșeni Petronel Zahariuc, Adrian-Bogdan Ceobanu și Adrian Vițalariu reprezintă o contribuție notabilă la istoriografia Marii Uniri, remarcându-se printr-un aport documentar și interpretativ susținut de numeroase studii de bună calitate. Remarcăm în egală măsură marea varietate tematică și diversitatea perspectivelor de abordare, precum și caracterul foarte extins al dezbaterii pe care o propune, prin aducerea în cuprinsul volumului a numeroase texte semnate de istorici din străinătate, alături de contributorii din România și Republica Moldova. Un volum atât de consistent demonstrează că o temă atât de mult vizitată de cercetarea istorică românească și nu numai, precum Marea Unire de la 1918, se dovedește și astăzi, la un veac distanță, una proaspătă, interesantă și ofertantă. Editând această carte sub forma unui număr special al Analelor științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, colegii ieșeni au pus la îndemâna specialiștilor un instrument de lucru care-și va dovedi în mod indiscutabil utilitatea și relevanța în cercetările viitoare.

Ion Cârja*

---

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

Armando Pitassio, *La federazione perduta. Cronache e riflessioni sulla dissoluzione della Jugoslavia e sui Balcani occidentali*, prefazione di Milica Uvalić, Morlacchi Editore U.P., Perugia, 2021, 405 pagine.

Lucrarea de față este o contribuție importantă la o temă veche și nouă totodată, o temă care la nivelul istoriei realitate a determinat transformări profunde în Europa balcanică a ultimelor două secole: naționalismul și formarea statelor naționale, un proces desfășurat cu întârziere în această parte a continentului, într-un evident defazaj față de Europa occidentală. Războaiele din anii '90, în desfășurarea cărora a dispărut unul din cele mai extinse state ale Europei răsăritene, format ca atare și vali-

dat în termenii dreptului internațional prin tratatele de pace de la sfârșitul „Marelui Război”, Iugoslavia, „republică socialistă federativă” până în 1992, au repus pe tapet cu mare acuitate, în mediile politice, academice, printre jurnaliști și la nivelul opiniei publice, problematica identităților naționale și a statelor-națiuni în această zonă, Balcanii, definiți de multă vreme drept „butoiul cu pulbere” al Europei.

La nivelul curriculei academice și în preocupările cercetătorilor din Italia, „istoria Europei orientale” reprezintă o direcție de studiu de mare suprafață, onorată de-a lungul timpului de nume prestigioase, precum Angelo Tamborra, Rita Toolomeo, Francesco Guida, Alberto Basciani, Antonio D'Alessandri; între aceștia, Armando Pitassio, profesor la Universitatea din Perugia, este autorul unor contribuții de referință, care au îmbogățit substanțial dezbaterile pe care o avem în vedere. Amintim câteva dintre lucrările sale: *Balcani nel caos. Storie e memorie di Vasilije Petrović, Paisij Hilendarski, Sofronij Vračanski, Storia della Bulgaria contemporanea* (Perugia, 2004), *Città dei Balcani, città d'Europa. Studi sullo sviluppo urbano delle capitali post-ottomane* (Lecce, 2009, volum coordonat, împreună cu Marco Dogo), *Dopo l'Impero Ottomano. Stati-nazione e comunità religiose* (Soveria Manelli, 2006, volum coordonat, împreună cu Ana Baldinetti).

În forma volumului de față, Armando Pitassio a încredințat tiparului studii publicate în diferite reviste, în anii '90 sau în volume colective apărute ulterior. Cu o prefață semnată de Milica Uvalić de la Universitatea din Perugia, urmată de considerațiile introductive ale autorului, această carte are o structură formată

din două părți și o listă bibliografică esențializată la final. Prima parte conține șapte studii, publicate în anii 1992 și 1993, scrise sub presiunea dictată de evoluția dramatică a unor realități strict contemporane (războiul din fosta Iugoslavie era în plină desfășurare), o stare de lucruri care impunea intervenția calificată a specialistului și punerea în contextul istoric potrivit a desfășurărilor de fapte. Remarcăm articolul cu care se deschide prima parte, conceput sub semnul interogației încă din titlu (*Jugoslavia: perchè?*), în care găsim o succintă trecere în revistă a crizelor și frământărilor interne, în domeniul economic, politic, precum și sub aspectul identității, care au precedat războaiele și disoluția acestui stat din Balcanii de vest. Alte articole au în vedere situația Macedoniei, Bosniei-Herțegovina, a provinciei Kosovo, în contextul desfășurărilor dificile și complicate din spațiul ex-iugoslav al anilor '90. Studiul *Un solo popolo, una sola nazione, un solo stato e una sola cultura: la distruzione del patrimonio storico-artistico nei Balcani* [Un singur popor, o singură națiune, un singur stat și o singură cultură: distrugerea patrimoniului istorico-artistic în Balcani], este una din cele mai interesante contribuții din întreg volumul. Vorbind despre moschei și biserici, ortodoxe și catolice, distruse sau... construite, Armando Pitassio evidențiază la modul convingător semnificația politică a patrimoniului material al comunităților religioase din spațiul balcanic pe perioada secolelor XIX-XX, începând cu teritoriul principatului autonom bulgar de după 1878, unde după plecarea turcilor, casele și locurile de cult ale acestora au avut de suferit, până la federația iugoslavă postbelică, de după al Doilea Război Mondial, care a tratat cu diferite măsuri, represive sau mai tolerante, monumentele spiritualității diferitelor etnii și popoare de pe teritoriul său. Autorul vorbește la modul pertinent de politicile de „purificare culturală”, care s-au desfășurat concomitent ori au urmat după cele de purificare etnică în Balcani, prin care s-a încercat îndepărtarea, distrugerea civilizației materiale care amintea de o alteritate opresivă sau de coabitanți ostili. Războaiele care au însângerat, în anii '90, teritoriul fostei Iugoslavii, n-au făcut deloc excepție de la această mod de a purta „războiul total” cu un adversar devenit indeziderabil, în numele efortului de a obține un stat națiune „pur” din punct de vedere etnic, lingvistic și cultural, care a animat părțile aflate în conflict.

În partea a doua a lucrării sunt de asemenea șapte studii, ca în secțiunea precedentă, este vorba de această dată de câteva materiale care tratează la modul mai general tema națiunilor și a naționalismului în regiunea Balcanilor, în timp ce altele sunt texte focalizate pe studii de caz selectate din arealul iugoslav. Astfel, primul studiu, *Nazione, nazionalismo e nazionalismi balcanici* [Națiune, naționalism și naționalisme balcanice] face o trecere în revistă deosebit de consistentă prin tot ceea ce a însemnat națiune, naționalism și identitate națională în Europa central-răsăriteană a secolelor XIX-XX. Următorul text se oprește asupra relației dintre naționalismele iugoslave și ideologia iugoslavismului, în

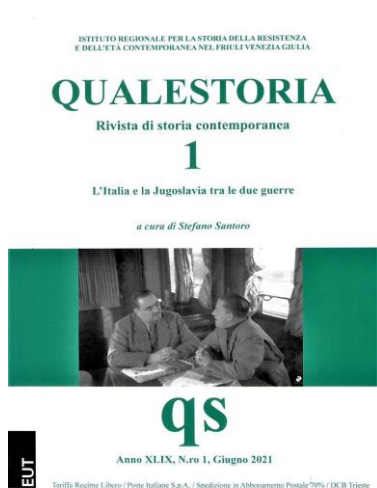
fapt o aprofundare a problematicii complexe a fenomenului identitar din fosta federație iugoslavă. Mai departe, autorul stăruie asupra raportului dintre identitatea națională și identitatea religioasă în Europa de sud-est, iar în materialul succesiv asupra unei „identități controversate” – națiunea muntenegreană. O altă contribuție propune o cercetare comparată a două cazuri de construcție a națiunii în arealul iugoslav: cazul sloven și cel muntenegrean. Articolul referitor la „drama unei națiuni neterminate” discută formarea națiunii moderne albaneze și a statului național albanez, cu dilemele, frământările și dramele aferente. Interesant și sugestiv, ca perspectivă în primul rând, este articolul cu care încheie această a doua parte a volumului, care se referă la receptarea Balcanilor în imaginarul european occidental și în cel italian, o abordare care amintește de contribuții clasice pe temă în literatura de specialitate, așa cum este lucrarea Mariei Nikolaeva Todorova, *Balcanii și balcanismul* (o traducere în limba română a acestei cărți a apărut în anul 2000 la Editura Humanitas).

Într-un context deosebit de frământat, în care războaiele din fosta Iugoslavie, prin cumplitele drame pe care le-au generat, produceau șoc și groază în Europa, readucând în actualitate într-o manieră deosebit de violentă fantome ale trecutului, între care s-au distins cu deosebire purificarea etnică și genocidul, profesorul Armando Pitassio a încercat să explice prin recursul la istorie originea tragediei și a suferințelor produse de situația conflictuală din Balcanii de vest, unde coabitarea pașnică dintre etnii și culturi, posibilă sub regimul Tito, cu toate limitele sale, era de acum, din nefericire, de domeniul trecutului. Autorul cărții, cercetător de o viață al spațiului sud-est european, demonstrează o cunoaștere aprofundată a problematicilor asupra cărora reflectează, propunând analize temeinice și de mare finețe, dublate de o scriitură și o argumentație convingătoare. Pentru toate aceste motive, considerăm binevenită aducerea în actualitatea istoriografică italiană și internațională a acestor studii, prin republicarea lor în volum. Nu în ultimul rând, ținând seama de interesul istoriografiei românești pentru dezbateră referitoare la spațiul sud-est european de care istoria românilor aparține nu doar geografic, ci prin esența lucrurilor, am considerat oportun să semnalăm o apariție editorială recentă, o carte foarte bună, în pofida faptului că nu este accesibilă publicului de la noi în limba română.

Ion Cârja*

---

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

Qualestoria. Rivista di storia contemporanea, Anno XLIX, 2021, N.ro 1, Giugno, Edizioni Università di Trieste, 438 pagine.

„Qualestoria” este o publicație periodică semestrială, editată de Institutul Regional din Friuli Venezia Giulia pentru Istoria Rezistenței și a Perioadei Contemporane (IRSREC FVG), numărul de față fiind publicat la Editura Universității din Trieste. Apare din anul 1973, profilul său tematic fiind bine definit în prezentarea succintă de pe pagina de gardă: „Revista propune de obicei teme legate de istoria contemporană a regiunii adriatice superioare și a zonelor de frontieră, cu o atenție specială asupra studierii țărilor din Europa central-răsăriteană și balcanică și a istoriografiei acestora”.

Ne-a mai căzut în mână un număr anterior, prin bunăvoința prietenului nostru de la Trieste, Roberto Todero, dedicat Primului Război Mondial și italienilor care trăiau atunci în imperiul dunărean, un număr coordonat de Marco Mondini și Fabio Todero, apărut în 2014: *La Grande Guerra ai confini: italiani d’Austria e comunità di frontiera 1914-1918* [Marele război la granițe: italienii din Austria și comunitățile de frontieră].

Numărul de față se ocupă de relațiile dintre Italia și Iugoslavia în perioada interbelică și este coordonat de Stefano Santoro, conferențiar la Universitatea din Trieste, un specialist reputat în istoria Europei central-răsăritene și nu în ultimul rând în teme și problematice de istorie românească. Amintim aici două dintre contribuțiile sale monografice: *L’Italia e l’Europa orientale. Diplomazia culturale e propaganda 1918-1943*, Franco Angeli, Milano, 2005; *Dall’Impero asburgico alla Grande Romania. Il nazionalismo romeno di Transilvania fra Ottocento e Novecento*, Franco Angeli, Milano, 2014, precum și un miscelaneu de studii despre „meseria de istoric” în Europa răsăriteană, o lucrare mai recent apărută, pe care a coordonat-o împreună cu Francesco Zavatti: *Clio nei socialismi reali. Il mestiere di storico nei regimi comunisti dell’Europa orientale*, Edizioni Unicopli, Milano, 2020, pe care am recezat-o pentru cititorii revistei *Apulum* în anul 2021.

Prezentul număr al revistei „Qualestoria” are la bază o conferință organizată de IRSREC FVG în septembrie 2020, cu tema *L’Italia e la Jugoslavia tra le due guerre* [Italia și Iugoslavia între cele două războaie mondiale], conținutul său fiind structurat în șase secțiuni, cu o listă a autorilor la sfârșit. Contributorii sunt în principal istorici italieni și omologi ai acestora din spațiul fostei Iugoslavii, specialiști cu state vechi de serviciu în domeniu, alături

de câțiva doctoranzi și cercetători mai tineri. Acest număr tematic al revistei este dedicat memoriei profesorului Marco Dogo, plecat dintre noi anul trecut, universitar triestin și nume de referință în istoriografia de limbă italiană a Europei central-răsăritene.

O dezbatere pe această temă, relațiile italo-iugoslave în perioada interbelică, este pe deplin justificată chiar și astăzi, la peste un veac de la sfârșitul primei conflagrații mondiale, cu toate că subiectul a fost onorat de o literatură bogată, apărută în tot acest răstimp, dar stă în firea lucrurilor ca fiecare generație de istorici să repropună teme de studiu, cu atât mai mult din categoria celor „incomode”, cărora să le ofere o lectură proaspătă și adusă la zi. După încheierea Primului Război Mondial Italia a văzut dispărând de pe harta Europei central-răsăritene o mare putere, Austro-Ungaria, de la care regatul sabaud dorea teritoriile locuite de italieni, regiunea Trentino și orașul-port Trieste în special, pentru a vedea că trebuie să țină seama de un nou rival, Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, numit Iugoslavia din 1929, cu care raporturile politico-diplomatice au fost de la început dificile și complicate. Fluturând teza „victoriei mutilate” și plasându-se în tabăra „revizioniștilor”, a țărilor nemulțumite de sistemul tratatelor de pace de la Versailles, Italia, o țară cu ambiții de mare putere europeană încă de înainte de 1914, își dorea o frontieră cât mai pronunțată extensivă cu noul stat slav, pentru a putea îngloba teritorii locuite de italieni, în realitate regiuni cu o configurație populațională mixtă, alături de italienii aflați cu deosebire în orașele de pe partea de nord și de est a Mării Adriatice. Regatul sârb-croato-sloven, la rândul său, avea propriile sale exigențe teritoriale, dorind o frontieră cu Italia cât mai la nord-vest, emițând pretenții chiar și asupra orașului Trieste, unde alături de italieni și de germanofoni locuia o consistentă populație slavă, de expresie etnică slovenă mai ales. Această stare de lucruri, la care s-au adăugat ambițiile Italiei de putere cu influență asupra spațiului balcanic, a făcut ca raporturile dintre cele două țări să fie marcate mereu de tensiuni și suspiciuni, chiar și după unele momente menite să „normalizeze” relațiile bilaterale, așa cum a fost tratatul de la Rapallo, încheiat în 12 noiembrie 1920, care a stabilit frontiera dintre cele două state. Caracterul complex și complicat al relațiilor dintre cele două țări, prelungit de altfel și după cea de a doua conflagrație mondială, a furnizat din plin material de studiu și reflecție istoricilor, politologilor, specialiștilor în istoria relațiilor internaționale, făcând din această temă una interesantă și ofertantă chiar și în prezent.

Prima secțiune a volumului, *Studii și cercetări*, este cea mai consistentă, conține 10 studii care tratează relațiile dintre cele două state în perioada interbelică, din perspectivă politico-diplomatică și nu numai. Primul articol este semnat de responsabilul acestui număr al revistei, Stefano Santoro, și sub un titlu care vorbește despre „relațiile italo-iugoslave în context dunăreano-balcanic de-a lungul perioadei interbelice”, autorul prezintă motivațiile și rațiunile cercetării

finalizate sub forma „dosarului” italo-iugoslav asupra căruia ne-am propus să reflectăm. Stefano Santoro rezumă fiecare material pe care îl găzduiește volumul, scoțând în evidență aportul adus la tema aflată în dezbatere, una care se prezintă sub forma unui evantai deosebit de bogat și variat, de la contribuții care se înscriu în spectrul clasic al unor analize de istoria relațiilor internaționale până la studii care se apropie de temă dinspre domenii de investigație la prima vedere exotice: gazetărie satirică, pictură și chiar fotbal. Următoarele trei articole, plasate nu întâmplător în partea de început a volumului, sunt texte fundamentale de istoria relațiilor italo-iugoslave în perioada dintre cele două războaie mondiale, substanțiale ca informație și ample ca anvergură, deosebit de utile pentru o bună încadrare istorică a temei și pentru înțelegerea celor mai semnificative momente privind raporturile dintre Roma și Belgrad după „Marele Război”. Primul dintre acestea este semnat de Massimo Bucarelli, profesor de istoria relațiilor internaționale la Universitatea „La Sapienza” din Roma, și se referă la momente și probleme ale politicii externe italiene față de Iugoslavia în perioada dintre cele două războaie mondiale. Al doilea articol îi aparține lui Alberto Becherelli, cercetător cu doctorat în istoria Europei, obținut la Universitatea „La Sapienza” din Roma, preocupat de spațiul iugoslav în perioada interbelică și în anii celui de la Doilea Război Mondial, un material care are ca temă relațiile dintre Italia și Regatul sârbilor, croaților și slovenilor în „ordinea europeană” trasată prin sistemul tratatelor de pace de la Paris-Versailles. Mai precis, acest text se ocupă de disputa italo-iugoslavă în regiunea adriatică la sfârșitul primului conflict mondial, „în cadrul mai extins al rivalității pentru hegemonia continentală ce caracteriza echilibrul european” după 1918 (pagina 57 și următoarele). Mai departe, studiul semnat de Francesco Guida, profesor de istoria Europei central-răsăritene la Universitatea Roma Tre, unul din cei mai prestigioși specialiști în istoria modernă și contemporană a spațiului balcanic, doctor „honoris causa” al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca (2019), se ocupă de politica externă a Italiei în anii '20, pe care o localizează sub aspect tematic „între aspirația la hegemonie în Balcani și politica de pace obligată”. Materialul profesorului Guida aprofundează raporturile italo-iugoslave într-un context dramatic pentru Regatul sârbo-croato-sloven, generat de uciderea în parlamentul de la Belgrad a unor membri ai partidului țărănesc croat de către Puniša Račić, un deputat sârb din Muntenegru, petrecută în 20 iunie 1928.

În continuarea acestei secțiuni, „Studii și cercetări”, avem o contribuție deosebit de interesantă, care părăsește zona istoriei politico-diplomatice pentru a se localiza într-o perspectivă mai novatoare, să-i spunem, aceea a imagologiei comparate, este vorba de studiul semnat de Jadranka Cergol, conferențiar la Facultatea de Studii Umaniste din Capodistria, cu titlul *Le immagini dell'Altro nella letteratura triestina slovena e italiana del periodo interbelico* [Imaginile despre Celălalt în literatura triestină slovenă și italiană din perioada interbelică].

Bazându-se pe surse literare, autoarea valorifică din plin contextul oferit de mediul multicultural al oraşului Trieste, pentru a pune în evidenţă reprezentările alterităţii pe direcţia relaţiilor dintre italieni şi sloveni. Mai departe, Alberto Basciani, profesor de istoria Europei răsăritene la Universitatea Roma Tre, contribuie la volum cu o problematică de cel mai mare interes pentru istoria relaţiilor italo-iugoslave în spaţiul adriatic, focalizându-se asupra semnificaţiei „problemei albaneze” în contextul luptei pentru supremaţie dintre cele două ţări în regiunea Mării Adriatice. Studiul lui Antonella Fiorio, doctorandă la Universitatea din Bari, analizează ceea ce autoarea numeşte „Dalmatia şi dificila aplicare a tratatului de la Rapallo”, cu impactul de rigoare asupra raporturilor italo-iugoslave de după Primul Război Mondial. Articolul lui Maciej Czerwiński, profesor universitar, slavist şi traducător la Universitatea Jegellonică din Cracovia, deplasează perspectiva de investigaţie spre zona culturii şi artelor: textul său se referă la modul în care a fost valorizată Italia în discursurile ţinute în deceniile interbelice de sculptorul Ivan Meštrović şi respectiv ziaristul Bogdan Radica, două personalităţi originare din regiunea Dalmaţiei, cu greutate în viaţa intelectuală a Iugoslaviei din perioada avută în vedere. Srđan Mičić, cercetător asociat la Institutul de Studiere a Istoriei Recente din Serbia, scrie despre Vojislav Marinković, ministru de externe iugoslav în anii 1924 şi 1927-1932, şi modul în care acesta s-a raportat la Italia în perioada 1927-1932. În fine, prima secţiune a cărţii se încheie cu contribuţia lui Stipica Grgić, cercetător asociat la Institutul Croat de Istorie din Zagreb, care abordează o temă pe cât de inedită şi neobişnuită pe atât de interesantă: relaţiile dintre Italia şi Iugoslavia în domeniul fotbalului, perioada 1925-1939.

Cea de a doua secţiune a lucrării abordează o temă sensibil diferită în raport cu precedentă, atât sub aspect cronologic cât şi al conţinutului: rolul jucat de două personalităţi importante în establishmentul politic al celor două ţări, Galeazzo Ciano şi Milan Stojadinović, în contextul încercărilor de apropiere italo-iugoslavă din anii treizeci. Această parte a lucrării conţine numai trei studii, importante însă pentru contribuţia documentară pe care o propun. Primul text este semnat de Federico Imperato, cercetător la Universitatea din Bari, şi se ocupă de relaţiile italo-iugoslave din perioada în care la Roma era ministru de externe ginerele Ducelui, Galeazzo Ciano, 1936-1939. Studiul lui Dragan Bakić, „senior research associate” la Institutul de Studii Balcanice al Academiei Sârbe de Ştiinţe şi Arte, semnează un material cu o tematică incitantă: *Milan Stojadinović, un Mussolini al Iugoslaviei?* Această contribuţie are în vedere impactul fascismului italian asupra regimului de la Belgrad în perioada 1937-1939, în care Stojadinović era prim-ministru. Al treilea şi ultimul articol din această secţiune este semnat de Bojan Simić, „senior research fellow” la Institutul pentru Istorie Recentă din Serbia, având ca temă personalitatea lui

Milan Stoiadinović în contextul evoluției relațiilor italo-iugoslave din perioada 1935-1941.

A treia secțiune a volumului propune reconstituiri și discuții în legătură cu trei studii de caz, susținute printr-un aport documentar adecvat, care exced intervalul cronologic al celor două decenii interbelice și sunt puse sub un titlu sugestiv, care avertizează în mod pertinent tematicile din conținut: *Documenti e problemi. Records and issues*. Astfel, Andrea Dessardo aduce o contribuție documentară privind demisia lui Augusto Ciuffelli, cel care fusese numit în noiembrie 1919 comisar al regiunii Venezia Giulia. În continuare, Andrea Scartabellati prezintă o mărturie documentară despre capturarea lui Natale Kolarič (mai 1944), o personalitate foarte interesantă, militant comunist italian în anii interbelici. Lorenzo Ielen scrie un studiu despre „prizonierii libertății” - fluxurile de refugiați care au tranzitat orașul Trieste după cel de al Doilea Război Mondial, așa cum au fost receptate în paginile ziarului local, „Giornale di Trieste”.

Următoarea secțiune și ultima care conține studii propriu-zise se intitulează *Arte e politica*, cu trei contribuții interesante, pentru care, însă, asemeni secțiunii anterioare, a fost omisă afilierea instituțională a autorilor, despre care nu aflăm informații în lista autorilor de la sfârșitul volumului. Primul articol, atractiv prin tematică, prezintă mai bine de două decenii din activitatea unui ziar umoristic tipărit la Trieste (1919-1942): „*Marameo! Giornale politico satirico pupazzettato*”. *Critica d'arte e politica nello sberleffo ideologico* [„Marameo! Ziar politic satiric cu caricaturi”. Critica artei și a politicii în derizoriul ideologic], material semnat de Maurizio Lorber. Textul următor revine la tematica centrală a acestui număr special al revistei, relațiile italo-iugoslave în anii interbelici, grație articolului scris de Lorenzo Nuovo, intitulat *I pittori e iltrattato di Rapallo: il caso di Figura con pipa di Gino Parin* [Pictorii și tratatul de la Rapallo: cazul Figurii cu pipă de Gino Parin]. Nu mai puțin interesant este cel de al treilea articol, semnat de Renzo Villa, care prezintă și analizează monumente de for public din Italia, de inspirație masonică, începând cu monumentul ridicat la Frosinone în cinstea eroilor Risorgimento-ului italian (inaugurat la 9 octombrie 1910).

După aceasta, ne întâmpină o secțiune de dezbatere, intitulată *Messa a fuoco: la parola agli storici. Focus: historianspeaking*, în fapt un multi-interviu cu participarea lui Mauro Forno de la Universitatea din Torino, a lui Lorenzo Benadusi de la Universitatea Roma Tre și a lui Enrico Serventi Longhi de la aceeași universitate din capitala Italiei. Tema dezbaterii este una mai mult decât incitantă: „ziaristica de război” - un subiect pe care cei trei universitari îl exemplifică prin referiri la războaiele secolului XX, în special la Primul Război Mondial, dar, trebuie să adăugăm că, din nefericire, în condițiile create ca

urmare a agresiunii Federație Ruse asupra Ucrainei, în 24 februarie 2022, această temă este una de foarte strictă actualitate.

Volumul se încheie, așa cum este uzanța la periodicele de specialitate, cu o secțiune de recenzii și note de lectură, în care sunt prezentate 10 cărți apărute în Italia în anii 2019-2020, lucrări care tratează teme de istorie italiană și europeană încadrabile în desfășurarea cronologică a secolului XX.

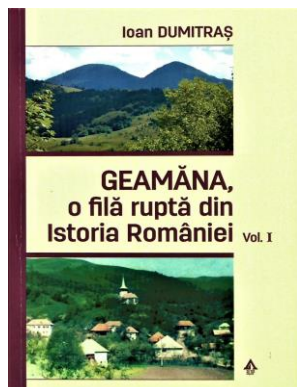
Pentru a formula o concluzie la capătul acestor considerații succinte, trebuie spus mai întâi că acest volum, coordonat de profesorul Stefano Santoro, este înainte de toate o bază documentară bogată și consistentă cu referire la tema aleasă spre studiu: relațiile italo-iugoslave între cele două războaie mondiale. Este o temă frecventată, în mod evident, și în trecut de istoriografia italiană și de istorici din spațiul fostei Iugoslavii, acum tema a fost însă repropusă dezbaterii istoriografice într-o formulă novatoare, care a dorit să evite „discursurile paralele”: au fost aduși „la aceeași masă” istorici din Italia și din spațiul fostei Iugoslavii, pe o tematică de interes comun. Geopolitica spațiului adriatic a generat dezacorduri, tensiuni și polemici, după 1918, nu numai în planul acțiunii politice ci și la nivelul scrisului istoric, deopotrivă în Italia și Iugoslavia, astfel proiectul științific ilustrat prin volumul de față are meritul de a propune depășirea paradigmei de tip naționalist și reconstituirea trecutului (interbelic, în cazul de față), prin efortul comun al istoricilor din cele două spații. Construirea în acest fel a unui șantier de cercetare prin cooptarea unor reprezentanți ai istoriografiilor direct interesate, în numele renunțării la mai vechile poziționări polemice în favoarea dialogului deschis și echilibrat, poate fi un model și pentru alte istoriografii din Europa central-răsăriteană, din state succesoriale ale Imperiului austro-ungar și nu numai.

Pentru toate aceste rațiuni, prezentul volum merită semnalat și publicului din România, în pofida faptului că studiile din cuprinsul său nu se ocupă de problematici de istorie românească (nu lipsesc de altfel referiri la relațiile româno-italiene sau româno-iugoslave din perioada interbelică, așa cum se poate remarca în studiul profesorului Francesco Guida, spre exemplu). Este o lucrare care aduce contribuții documentare și interpretative importante nu numai la istoria raporturilor italo-iugoslave, ci și la istoria Europei central-răsăritene, un areal geografic de interes, în mod firesc, și pentru scrisul istoric de la noi. Recomandăm, astfel, cu căldură, istoricilor și publicului din România acest volum și-i felicităm pe coordonator și pe autorii textelor.

Ion Cârja*

---

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

Ioan Dumitraș, *Geamăna, o filă ruptă din istoria României*, vol. I-II, Editura Altip, Alba Iulia, 2020, cu o prefață de prof. univ. dr. Doru Radosav, text și ilustrații alb-negru și color, 315+341 pagini.

O simplă căutare pe internet după acest cuvânt, „Geamăna”, aduce ca rezultat fotografia a ceea ce se mai vede astăzi din biserica satului Geamăna din Munții Apuseni, turnul acesteia, biserica împreună cu întreg satul fiind înghițite de haldele de steril de la exploatarea de cupru din Roșia Poieni, considerată, în anii '70 ai secolului trecut, drept una din cele mai mari din Europa. Este un proiect industrial care a sacrificat o localitate și a traumatizat viețile a sute de familii, determinate să plece în altă parte și să suporte între altele pierderi economice însemnate, în condițiile în care despăgubirile promise de stat au fost sub nivelul pierderilor (case și construcții anexe, terenuri, livezi etc.). Începutul acestor prefaceri cu final tragic a fost marcat de vizita lui Nicolae Ceaușescu în zonă, în 21 octombrie 1976, când s-a dat un semnal clar privind începerea exploatării zăcămintului de cupru în perimetrul Roșia Poieni.

A urmat exproprierea de către statul român, la începutul anilor '80, a peste 300 de familii din Geamăna. De menționat că localitatea a avut în perioada 1925-1950 statutul de comună de sine stătătoare (numită inițial Șasavința), cu primărie proprie, cu două sate mai importante, Șasa și Vința și cu numeroase cătune aflate în componența lor: Bârdești, Trifești, Valea Holhorii, Mitruțești, Bârzani, Părăul Cărbunarilor, Holobani, Sub Piatră, trecute toate, ulterior, în componența comunei Lupșa. Construirea la Geamăna a iazului de decantare aferent minei de cupru de la Roșia Poieni, respectiv a bazinului de depozitare a haldelor de steril, a avut un impact distructiv asupra habitatului uman și asupra mediului. În anul 2005 apele poluate ale iazului de decantare au ajuns la biserica din Geamăna. Familiile afectate s-au risipit, construindu-și case și anexe gospodărești în alte localități, persoanele în vârstă stabilindu-se în orașe, la copiii lor, în Abrud, Alba Iulia, sau prin alte părți. Situația de la Geamăna, cu toate implicațiile sale, trebuie să fie un memento, un „studiu de caz” de avut în vedere înainte de eventuala demarare pe viitor a unor proiecte de exploatare minieră cu

consecințe atât de devastatoare asupra componentei antropice și de mediu (a se vedea proiectul Roșia Montană, atât de dezbătut în ultimele decenii...).

Cartea de față este, așadar, monografia unei sat dispărut aproape în întregime, în prezent foarte puține familii s-au încăpățânat să mai rămână în zonă, în proximitatea iazului de decantare și a depozitului de steril de la Geamăna, toate acestea reprezentând un mediu extrem de toxic pentru vegetație, animale și oameni. Această stare de lucruri face ca restituirea pe care ne-o propune autorul, profesorul Ioan Dumitraș, să fie cu atât mai prețioasă, după cum el însuși menționează în Cuvântul înainte: „Celor ce vor dori, în viitor, să scrie despre Geamăna, le va lipsi contactul direct cu ceea ce a fost acest sat, a cărui amintire se va estompa în timp, pe măsură ce locuitorii de odinioară ai satului se vor stinge” (pagina 7).

Lucrarea face parte din seria „Lupșa - aur și oameni”, în care au mai apărut până acum numeroase lucrări privind această localitate de pe Valea Arieșului, semnate de Ioan Vlad, Liliana Maria Popa, Ioan Nicolae Popa și alții. Existența acestei serii, inaugurată în principal prin stăruința profesorului Ioan Vlad, un fiu al acestor locuri, face ca Lupșa să dispună în prezent de cea mai amplă contribuție monografică dintre toate localitățile din regiunea Munților Apuseni.

Așa cum rezultă din schița biografică de la sfârșitul cărții, Ioan Dumitraș s-a născut la Geamăna, sat care aparține astăzi (cât a mai rămas din el!) de comuna Lupșa, județul Alba, în data de 31 ianuarie 1944. După absolvirea unei școli profesionale a lucrat la Gurabarza, județul Hunedoara, în domeniul preparării minereurilor (perioada 1961-1968), după care s-a înscris la Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității Babeș-Bolyai, pe care a absolvit-o în 1973. După finalizarea studiilor universitare a fost repartizat la Școala gimnazială din Bucium Sat, comuna Bucium, unde a funcționat ca profesor până în anul 2007, când s-a pensionat. A traversat toate etapele pregătirii profesionale aferente învățământului preuniversitar, până la nivelul de profesor cu gradul didactic I. În anii de activitate la catedră, a publicat numeroase articole pe teme de învățământ, în reviste cu profil pedagogic. Din anul 2008, deține funcția de președinte al Asociației „Geamăna”, organizație înființată în 1997 cu scopul de a susține interesele foștilor locuitori ai acestui sat, afectați de exploatarea minieră de la Roșia Poieni. Ioan Dumitraș a contribuit, de asemenea, la volumul III al Monografiei comunei Lupșa, cu studiul intitulat *Satul Geamăna de acum jumătate de secol* (apărut în volumul monografic în anul 2009).

În cele două volume ale sale, lucrarea de față are o structură amplă, care începe cu considerațiile introductive ale profesorului Doru Radosav de la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai, intitulate sugestiv *Cartea satului*, urmate de cuvântul înainte al autorului, apoi de cinci capitole de conținut, împărțite în numeroase subcapitole, iar la final de *Glosar, Bibliografie*

și *Anexe*. Profesorul Radosav a surprins foarte bine esența demersului concretizat de Ioan Dumitraș, care nu este numai unul științific, ci și de suflet: „Lucrarea de față este, pe lângă o remarcabilă investiție intelectuală, și o subtilă investiție de afectivitate, de dragoste față de destinul oamenilor acestui sat” (pagina 6). În această ordine de idei, *Cuvântul înainte* (paginile 7-14) este nu numai o formulare explicită a scopurilor și obiectivelor cercetării, ci și un enunț în termenii datoriei asumate a autorului față de locurile natale, față de cei care le-au edificat prin munca lor de-a lungul generațiilor: „A scrie despre satul Geamăna este o datorie și față de părinții, bunicii și străbunicii noștri, care pe parcursul a sute de ani, au arat, au secerat, au cosit și au sădit pomi, iar cu turmele lor de vaci și oi au făcut să sporească rodnicia fiecărei palme de pământ” (pagina 7).

Departate de a opera cu o perspectivă limitată, „parohială”, Ioan Dumitraș plasează Geamăna natală în cadrul geografic mai larg transilvănean, și deopotrivă în marile linii de evoluție ale istoriei românilor. Astfel procedează mai întâi în capitolul I al primului volum, *Cadrul geografic*, în care vorbește despre așezarea geografică și relieful localității, despre particularitățile climei, rețeaua hidrografică a zonei, vegetația, fauna, solurile și bogățiile subsolului. Calitatea de nativ al zonei îi permite autorului să umple cu informații specifice locului, deosebit de prețioase, atât unghiul de abordare geografic, cât și cel istoric. Astfel, spre exemplu, redă categoriile de toponime cu un grad mai ridicat de frecvență în graiul localnicilor, cuvinte și expresii în uz până la jumătatea secolului XX, cel puțin: *deal, luncă, dâmb, hoancă, doștină, față, tarniță, țitleu, tău, prelucă, cheie, coastă, citeră, arsură, piatră*, pe care le explică și le ilustrează cu exemple, reluându-le apoi în *Glosarul* deosebit de util de la sfârșitul cărții.

În capitolul următor, *File de istorie*, autorul procedează la fel, contextualizând în mod fericit istoria, specificul și particularitățile locale în cadre mai ample, cronologic și spațial. Astfel, vorbește în acest capitol de antichitatea daco-romană și de exploatările aurifere ale romanilor în Munții Apuseni, apoi de perioada medievală, în care a funcționat, în perioada voievodatului Transilvaniei, o formație de tip cnezial pe valea Arieșului, cu epicentru la Lupșa. Se trece mai departe peste perioada principatului autonom al Transilvaniei și se ajunge la instaurarea stăpânirii habsburgice asupra Transilvaniei, care va reactiva exploatările resurselor aurifere din Apuseni, și în continuare la răscoala țărănească de la 1784 și la revoluția de la 1848, în desfășurarea căreia, alături de problematica factologică generală, este inclusă și contribuția lupșenilor și a moșilor. Urmează mai departe alte teme mari ale istoriei Transilvaniei, precum situația românilor în perioada dualismului austro-ungar, Primul Război Mondial și Marea Unire, în care sunt integrate informații privind implicarea și contribuția locuitorilor comunei Lupșa la aceste desfășurări evenimentiale majore, între care se distinge participarea lupșenilor la Marea

Unire, cu drapelul tricolor cu care s-au prezentat aceștia la Alba Iulia, devenit o veritabilă legendă peste timp și o piesă simbolică deosebit de prețioasă a memoriei comunitare. În ultimul subcapitol al capitolului II, intitulat sugestiv *Își mai aminteau bătrânii satului*, istoria lasă locul etnologiei, mai exact autorul nu se mai servește de informația disponibilă în literatura de specialitate aferentă temei, preferând să integreze informații auzite ori culese de el însuși din tradiția orală a microzonei studiate. Sunt informații deosebit de prețioase pentru ceea ce înseamnă cultura imaterială a comunei Lupșa, organizate în cadrul subcapitolului respectiv pe patru secțiuni narative: „Zălogirea averii - primul pas spre pierderea ei”, „Doi hoți cărora li se dusesse faima: Iuțu și Trifuțu”, „O crimă pentru banii de pe o pereche de boi”, „Un constructor de șteampuri renumit-Măhac din Holobani”.

Urmează un capitol lung, al treilea, format din 11 subcapitole și alte secțiuni mai mici în cadrul acestora, care începe în primul volum al cărții și se încheie în cel de al doilea. Acest capitol se intitulează: *Geamăna după Marea Unire din 1918* și are un conținut amplu și consistent, bazat pe o abordare interdisciplinară, în sensul în care perspectiva istorică se îmbină cu numeroase elemente de tradiție și cultură populară, materială și imaterială, specifice locului. Capitolul începe cu o secțiune referitoare la viața politică din România interbelică, cu accent pe activitatea partidelor politice din epocă, prestația guvernelor și rolul monarhiei. Urmează un capitol foarte util pentru înțelegerea structurilor administrative care au încadrat Geamăna și întreaga Vale a Arieșului din perioada monarhiei austro-ungare până astăzi. Avem în continuare un capitol important pentru existența localității Geamăna ca entitate administrativă autonomă: *Comuna Geamăna (1925-1950)*, cu un conținut interesant, defalcat pe următoarele probleme: populația comunei, primarii din comunele Lupșa și Geamăna, „întâmplări care nu se uită” - diverse fapte de viață petrecute în comunitate de-a lungul timpului, alte localități din România cu numele de Geamăna. Alte două subcapitole: *Gospodăria, locuința și portul*, *Viața de zi cu zi în satul Geamăna la mijlocul secolului al XX-lea*, readuc demersul științific al acestui capitol în zona etnologiei, pe care Ioan Dumitraș o controlează prin biografie și experiența sa de viață ca și prin documentația bibliografică pe care o utilizează. Pentru cei interesați de „cotidianul etnografic” al comunităților de pe Valea Arieșului de altădată, aceste capitole sunt deosebit de prețioase prin informația pe care o oferă. Autorul vorbește aici despre gospodăriile de tip agro-pastoral, despre casă și anexele gospodărești și despre portul popular de sărbătoare și cel de fiecare zi. Subcapitolul 5 despre viața de zi cu zi în satul Geamăna la mijlocul secolului XX este un veritabil „film etnografic” al existenței curente a unei societăți tradiționale din Munții Apuseni, într-o vreme în care satul tradițional se încăpățâna să-și mai păstreze forța și vigoarea, înainte de a fi destructurat

de proiectele de modernizare impuse de regimul comunist în zonă (și ne referim aici în primul rând la minerit, așa cum rezultă din următorul capitol al cărții).

Capitolul III continuă în volumul al doilea, cu subcapitole referitoare la bisericile din comuna Lupșa și viața spirituală a localității, școala, impactul celei de a doua conflagrații mondiale, schimbările suferite de satul Geamăna în perioada regimului comunist, personalități originare din Geamăna și din alte sate ale comunei Lupșa, care au făcut carieră în zonă sau în alte locuri prin șansa oferită de școală și știința de carte. Remarcăm și aici întâlnirea dintre istorie și etnologie la nivelul conținutului, dublată de cunoașterea de către autor, prin experiență directă, a vieții rurale din zonă, precum și o foarte bună capacitate de sinteză de care Ioan Dumitraș dă dovadă. Remarcăm în acest sens subcapitolul *Din uriașa zestre a înțelepciunii colective* sau cel despre jocurile copilăriei, în care citind textul avem impresia că asistăm la o „relatare în direct”, peste timp, a unor desfășurări din viața satului de altădată, care azi nu se mai regăsesc pe teren, în zonă, decât eventual într-o măsură foarte redusă. În subcapitolul despre cea de a doua conflagrație mondială remarcăm informațiile privind luptele purtate pe culoarul văii Arieșului cu armata maghiară, în anul 1944 („Cu Batalionul fix pe valea Arieșului”), mărturiile locuitorilor din Geamăna care au „făcut” frontul, campania din est sau cea care a urmat după 23 august 1944 – un fel de istorie orală „retrospectivă” a experienței de război, iar în subcapitolul următor informații prețioase și interesante privind instaurarea regimului comunist la Geamăna și în alte sate lupșene, nu în ultimul rând „satul în schimbare” – prefacerile cunoscute de această parte de lume transilvană în perioada 1948-1989. Acest capitol al treilea contribuie din plin la reconstituirea monografică pe care Ioan Dumitraș o realizează vorbind despre locuri, oameni și întâmplări de altădată de la Geamăna și Lupșa, din inima Munților Apuseni.

Capitolul IV al lucrării, *Geamăna – un sat sacrificat*, prezintă etapele transformărilor dramatice care au dus într-un final la aneantizarea satului Geamăna, începând cu anii '70 ai secolului trecut, când a fost proiectată deschiderea exploatarei zăcămintelor de cupru de la Roșia Poieni, până la ceea ce s-a ajuns astăzi să fie pe locul fostei așezări, o masă imensă de steril și reziduuri toxice. „Începutul sfârșitului” a avut loc odată cu vizita președintelui țării, Nicolae Ceaușescu, în zonă, în data de 21 octombrie 1976, pe care am amintit-o mai sus, după care au urmat întocmirea studiului socio-economic privind satul Geamăna în vederea strămutării, precum și alte operațiuni pregătitoare de ordin tehnic în vederea demarării proiectului minier. A fost promulgat apoi Decretul Consiliului de Stat al R.S.R. nr. 130/21 mai 1977, în baza căruia a fost înființat Combinatul Minier al Cuprului Roșia Poieni. Un obiectiv industrial de asemenea dimensiuni era de natură să afecteze sute de hectare de terenuri agricole și forestiere, pe locul cărora urmau să fie amplasate: cariera de minereu, haldele de steril, iazurile de decantare, drumurile de acces, incinta uzinei de preparare etc.

Prin articolul 5 al Decretului erau însărcinate autoritățile județului Alba, să organizeze „strămutarea gospodăriilor și organizațiilor afectate”, cu stabilirea unor termene și a unor grafice de execuție. A fost elaborat un plan de măsuri privind strămutările, adoptat prin Decretul Consiliului de Stat nr. 246 din 13 august 1980. A urmat proiectul nr. 2150 privind reactualizarea perimetrelor localităților județului Alba, comuna Lupșa, care prevedea strămutarea în satul Lunca (între Lupșa și Valea Lupșii) a gospodăriilor din Geamăna rămase în afara perimetrelor construite pentru comuna Lupșa, unde pe o suprafață de 2,75 hectare urmau a fi strămutate 110 gospodării, în intervalul 1984-1987. Nici un gospodar din Geamăna, precizează mai departe profesorul Dumitraș, nu s-a mutat la Lunca, ofertă considerată neatractivă de cei interesați, care numai cu banii primiți drept despăgubire nu și-ar fi putut reconstrui casa și anexele gospodărești. Factorii decisivi ai strămutărilor au fost nu autoritățile statului, ci apele iazului de decantare aflate în permanentă creștere și haldele de steril care „în baza gravitației, puteau luneca la vale, punând în pericol casele aflate în vecinătate” (pagina 240). Într-un final, cei vizați și-au demolat casele și și le-au reconstruit în alte localități pe cont propriu, beneficiind în cel mai bun caz de ajutor la transportul materialelor. Modul în care s-au realizat exproprierea dovedește că cetățenii din zona afectată de investiția de la Roșia Poieni au fost deposedați de proprietățile lor fără respectarea legilor în vigoare la vremea respectivă, susține autorul. Așa cum am menționat mai sus, Ioan Dumitraș prezentând „epopeea” tristă a dispariției satului, realizează un admirabil efort de sinteză prezentând o problematică atât de complexă, cu multiplele sale planuri pe care s-a desfășurat: legal, tehnic (organizarea și demararea proiectului minier), problema strămutării oamenilor și despăgubirea acestora pentru bunurile și proprietățile lăsate în urmă, etc. Deloc lipsit de interes este ultimul subcapitol al capitolului IV, intitulat *O privire retrospectivă*, care prezintă caracteristicile tehnice și modul în care s-a derulat exploatarea de cupru („un colos industrial pe vârf de munte”), impactul social al proiectului, pe care îl definește drept „o investiție cu lumini și umbre”, dramele și nemulțumirile care i-au marcat pe termen lung pe membrii acestei comunități, „risipiți în lumea largă”.

Numărul familiilor care au mai rămas să locuiască la Geamăna a scăzut de la an la an, afirmă autorul. Familiile cu locuințele situate mai departe de haldele de steril sau de iazul de decantare, situate așadar în afara pericolului de a fi afectate în mod direct, „au continuat să locuiască în Geamăna, având posibilitatea de a-și folosi terenurile și de a întreține o gospodărie după care să poată trăi” (pagina 270), în timp ce altele nu și-au putut permite să plece din sat, neavând resurse financiare suficiente. La data redactării materialului privitor la aceste aspecte, mai rămăseseră în satele din Geamăna circa 31 de familii, afirmă Ioan Dumitraș. „Fără familiile care au mai rămas să locuiască pe aceste locuri, devenite tot mai puțin primitive, satul ar fi acum pustiu, motiv pentru care li se

cuvine tot respectul” (pagina 270). Cei rămași sunt o sursă de informație pentru oricine ajunge în zonă și este interesat de „drama satului Geamăna”.

Ultimul capitol al cărții, intitulat sugestiv *Treizeci de ani în așteptarea dreptății*, prezintă povestea unei speranțe, aceea că în perioada post-comunistă se vor lua măsuri reparatorii pentru locuitorii satului Geamăna afectați de proiectul minier de la Roșia Poieni. Pentru început, autorul face o sinteză a demersurilor legislative în domeniul fondului funciar, al regimului proprietății, precum și a celor care au avut în vedere imobilele preluate abuziv de regimul comunist, un cadru legal de natură a asigura măsuri reparatorii și pentru locuitorii din Geamăna, dar... după cum spune titlul celui de al doilea subcapitol, „dreptatea mult așteptată nu s-a făcut”. Foștii locuitori ai acestui sat, expropriați în baza unor decrete prezidențiale în perioada 1979-1989, au avut două rațiuni pentru a solicita „măsuri reparatorii în natură sau prin echivalent”: faptul că la data exproprierii au fost despăgubiți cu sume de bani aflate cu mult sub valoarea reală a terenurilor și construcțiilor de care au fost deposedați, precum și în baza Legii nr. 10/2001, potrivit căreia imobilele au fost preluate în mod abuziv. Cei interesați au făcut demersuri și diligențe pe lângă Comisia locală de fond funciar Lupșa, pe lângă S.C. CUPRUMIN S.A., pe lângă diferite instanțe judecătorești, cu rezultate îndoielnice, sub așteptări. Profesorul Dumitraș surprinde foarte bine finalitatea acestor eforturi: „După treizeci de ani de așteptare, foștii locuitori ai satului Geamăna și urmașii acestora sunt nevoiți să constate că șansele obținerii unor măsuri reparatorii, legale și legitime, sunt tot mai mici. Toate acestea s-au întâmplat și se întâmplă din cauza modului defectuos în care a fost gestionată problema restituirilor” (pagina 293). În fine, capitolul V al cărții se încheie cu o secțiune dedicată Asociației „Geamăna”, înființată în data de 8 februarie 1997, activității și demersurilor acesteia în vederea obținerii unor măsuri reparatorii pentru foștii locuitori ai satului, care au suferit consecințe economice de pe urma implementării proiectului minier. Ioan Dumitraș vorbește în perfectă cunoștință de cauză despre activitatea acestei asociații, pentru că s-a aflat în fruntea ei încă de la început în calitate de trezorier, iar din anul 2008 deține funcția de președinte.

La capătul acestei prezentări, dorim să concluzionăm prin a sublinia că ne aflăm în fața unei monografii de excepție, care merită toată atenția specialiștilor și a publicului larg. Este monografia unei localități rurale care, practic, nu mai există, este „cartea satului” dispărut sub haldele de steril, un sat care are numai trecut, un trecut păstrat în fonduri de arhivă și în memoria celor care au locuit aici cândva. Este satul fără prezent și fără viitor, o realitate care în teren, la fața locului, se înfățișează aproape ireal, trist și lugubru, ca o împărăție a morții...

Efortul profesorului Ioan Dumitraș de realizare a unei monografii pentru Geamăna natală este cu atât mai prețios și mai valoros, în condițiile în care această lucrare în două volume va fi, în timp, singura modalitate de „întâlnire”

cu satul de altădată, singura posibilitate de a-i cunoaște pe oamenii care-i dădeau viață și de a le asculta poveștile. Dacă localitatea, în materialitatea existenței sale înainte de a fi acoperită de haldele de steril, reprezentată de: case și anexe gospodărești, școală, biserică², cimitir, este îngropată pentru eternitate sub reziduurile de la mină, cartea de față este o modalitate *sui generis* de a-i salva identitatea și de a-i perpetua memoria în viitor. Trebuie adăugat, totodată, faptul că volumul este un elaborat științific de cea mai bună calitate, o lucrare care convinge prin consistența documentării și prin coerența argumentației, prin maniera sistematică și riguroasă în care este ordonat conținutul, nu în ultimul rând, prin stilul practicat de autor, în care răzbat discret, mai ales în capitolele cu problematică etnografică, influențe ale graiului local.

În această ordine de idei, calitatea de *insider* a autorului, de fiu al satului Geamăna, îi asigură privilegiul de a deține o informație prețioasă, pe care a completat-o cu „interviuri”, cu ceea ce a aflat de la alți membri ai comunității, valorificând-o alături de datele cu caracter istoric și obținând, astfel, o construcție științifică de factură incontestabil interdisciplinară. Ceea ce ne oferă Ioan Dumitraș în aceste două volume sunt pagini de antropologie culturală autentică, o monografie care va putea fi luată drept model pentru alte încercări similare.

Geamăna, o filă ruptă din istoria României... La Geamăna, pe timp de pace a dispărut un sat, a fost îngropat prezentul și viitorul unei comunități. La Geamăna Lupșii clopotele din turnul bisericii nu vor mai bate niciodată. Dacă destinul neiertător a condamnat la moarte acest sat, Ioan Dumitraș, prin excelența contribuție monografică pe care ne-o oferă, a reușit să-l salveze de la uitare și să-i înveșnicească memoria.

Ion Cârja*

---

² Un dezastru asemănător a fost evitat în ultimul moment, la Vința, prin mutarea bisericii de aici în secția în aer liber a Muzeului Astra din Sibiu, în anul 2018. Salvarea astfel a acestei biserici, a cărei „dispariție” sub nămolul și apele murdare de la Roșia Poieni era iminentă, se datorează într-o măsură considerabilă doamnei Raluca Prelipceanu, istoric de artă, care printr-o implicare susținută a reușit să scoată din inerție instituții și autorități, locale și centrale, astfel încât să rămână „în viață” un monument al patrimoniului religios din Munții Apuseni (a se vedea pe această temă Raluca Prelipceanu, *Vința. Radiografia unei comunități care dispăre*, Editura Cognitiv, Alba Iulia, 2019).

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

Călin Hentea, *România. Album de istorie comunistă: 1948-1989*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021, 198 pagini

„În atenția românilor care s-au născut după 22 decembrie 1989” este formula de adresare ce deschide *România. Albumul de istorie comunistă: 1948-1989* al lui Călin Hentea, care exprimă în primul rând dezideratul de a familiariza o generație tânără, diferită prin însăși data nașterii, cu istoria de dinainte de ei, dedicându-le acest rod al unei inițiative (în primul rând) cartofile. Actul recenzării ne pune, de altfel, în postura neobișnuită de a analiza un volum care conține, în primul rând, fragmente de istorie vizuală. Așa cum o sugerează și numele, *România. Albumul de istorie comunistă* al lui Călin Hentea are la bază o colecție de imagini din perioada 1948-1989, în marea lor parte provenite din ilustrate (cărți poștale) din colecția personală a autorului. Călin Hentea (n. 1958, Brașov), este colonel (r) și doctor în științe militare cu o teză despre propagandă și operații informaționale, autor a peste douăzeci de volume de istorie militară și istoria propagandei, memorii și eseuri, între care *Balkan Propaganda Wars* (2006) și *Brief Military History* (2007, Scarecrow Press, Maryland), dar și o consistentă *Enciclopedie a propagandei românești* (Editura Adevărul, 2012). De altfel, volumul poate fi considerat o colecție de surse vizuale care vine în continuarea preocupărilor lui Călin Hentea referitoare la istoria propagandei românești.

Structura urmărită de volum este una cronologic-tematică: cele două largi perioade convenționale ale comunismului românesc, Epoca Dej (1948-1965) și Epoca de Aur (1965-1989) sunt punctate prin diferitele lor dimensiuni. Referindu-se la epoca Dej, Hentea amintește despre *Ștabii staliniști*, *Ritualurile aniversare*, *Forțele armate*, *Ubicuitatea propagandei*, *Orașele*, *Mass-media ca vector de propagandă* și *Vedetele*, în timp ce al doilea mare capitol al volumului, Epoca „de Aur”, include surse vizuale referitoare la *Cultul personalității*, *Ritualul aniversărilor*, *Propaganda în masă*, *Armata RSR*, *Municipiile*, *Cetățenii*, *Mass-media* și *Vedetele*, tuturor acestora adăugându-li-se o secțiune de *Ilustrate comuniste ale Războiului Rece*.

O discuție interesantă e cea legată de criteriul alegerii imaginilor în volum, de a include doar imagini agreate de *establishment-ul* comunist, aprobate și puse în largă circulație: tablouri de propagandă, cărți poștale și ilustrate, calendare de buzunar, coperte de carte și revistă, timbre, imagini din almanahuri, pliante de prezentare, programe de radio etc. Acest criteriu de selecție individualizează inițiativa lui Călin Hentea și ilustrează aspecte vizuale variate ale regimului comunist.

Referitor la originea unora dintre imaginile cărții, trebuie spus că în ce privește portretele liderilor comuniști, Călin Hentea a ales să publice fotografiile ale unor lucrări oficiale de popularizare a imaginii „ștabilor”, aflate la Muzeul Național de Artă al României; portretele de actori și scriitori sunt fotografii oficiale de promovare, iar publicarea unei astfel de cărți poștale de Casa Filmului ACIN sau de Editura Meridiane însemna că vedeta era agreată de regim în momentul apariției acelei ilustrate. Toate imaginile din volum sunt însoțite de descrieri lămuritoare care oferă precizări legate de contextul istoric sau de sursa imaginii. Două cronologii aferente celor două mari capitole dedicate epocilor Dej și Ceaușescu întregesc suportul de informații al volumului.

Albumul stârnește curiozitatea și încântarea la descoperirea unor ilustrații mai puțin comune, fie că e vorba de cărți poștale de propagandă (lucrări de grafică, unele chiar satirice!) sau cărți poștale care ilustrează scene de viață privată și cotidiană (în care putem identifica, de pildă, vestimentația oamenilor și mijloacele de transport), mai puțin familiare în percepția comună asupra vieții cotidiene din comunism.

Pe parcursul răsfoirii volumului, meticulozitatea unui cronicar exhaustiv al secolului XX ar reclama uneori o insuficiență în ilustrarea unora din temele istorice menționate în *Cuprins* – dar această ar fi mai degrabă o pretenție istoriografică maximalistă și nu unul din lipsurile *Albumului*, care nu se pretinde și nici nu își propune să constituie o colecție vizuală completă reprezentativă pentru istoria comunismului românesc.

Rămânând între granițele pe care le definește pentru sine, *Albumul de istorie comunistă* al lui Călin Hentea are meritul de a grupa tematic surse vizuale variate (unele deosebit de rare!) și constituie un instrument util oricui în familiarizarea cu o istorie vizuală (firește, niciodată completă) a propagandei comunismului românesc.

Ioana Ursu*

---

* Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.